

УДК 316.253+316.77:141.7

КОНЦЕПЦІЯ СОЛІДАРНОСТІ ЕМІЛЯ ДЮРКГАЙМА**Юрій Скобельський**

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1/316, м. Львів 79000, Україна, E-mail:
yurko_s@email.lviv.ua*

Розглянуто концепцію солідарності Еміля Дюркгайма, яка є актуальною у контексті соціальних змін в Україні. Солідарність розглядається як соціальний зв'язок. Особлива увага приділяється дослідженню причин переходу від механічної до органічної солідарності.

Ключові слова: солідарність, соціальний зв'язок, соціологія та філософія.

Останнім часом мова про суспільну дестабілізацію стала найпоширенішим трюїзмом в інтелектуальній традиції України. Але, тим не менше, соціальна дестабілізація нашого суспільства справді має місце і нехтувати тим фактом не варто. Дестабілізація тягне за собою кризу відносин, а та, в свою чергу, робить загрозу перетворення в хаос реальною. Ще один трюїзм виходить з того переконання, що ситуація дестабілізації є похідним процесом після краху СРСР і характерна мало не для всіх країн-нащадків Союзу. Але кожна така ситуація має власну специфічну характеристику і власні шляхи вирішення. Десять років незалежності України привнесли чимало нового у суспільне життя. Але дещо залишилось практично незмінним. Мова йде про стан соціальної інтеграції України. Настрої, які панували у суспільстві протягом останнього десятиліття і які нібито на даний момент поволі згасають, були спричинені в тому числі і втратою суспільної єдності, тих цінностей, дій та почуттів, які породжують суспільний зв'язок – *солідарність*. У сучасній інтелектуальній культурі солідарність майже не є предметом дослідження. Поняття солідарності зникає з проблематики соціології, соціальної філософії і політології.

Російський соціолог Олександр Філіппов вважає, що теоретична соціологія виконує у суспільстві роль самосвідомості, а її відсутність,

відповідно, символізує невиразність суспільства, недоступність його для розуміння [1,с.9-10].

Першою “ластівкою” таких спроб є видання українською мовою книги доктора Володимира-Юрія Даниліва “Солідарність і солідаризм”. В ній, зокрема, зазначено, що “саме ідея солідарності є найактуальнішою для сучасної України” [2,с.4]. Правда, автор приділяє значну частину уваги проблематиці держави, політики, акцентує її саме на солідаризмі як політичній течії. Поняття солідарності розглядається в більш морально-політичному аспекті, в нормативному, а не аналітичному плані. Складається враження, що праця стосується більше думки про солідарність і менше вникає в суть самого явища. Зокрема, концепція солідарності Еміля Дюркгайма розглядається з “других рук”, через теорію солідарності Шарля Барта [2, с.103]. Але ж теоретичні доробки Дюркгайма лежать біля витоків соціології взагалі та проблематики солідарності зокрема, тому нехтувати ними не варто.

У третьому виданні “Соціології” Ентоні Гіденса в українському перекладі, на думку Гіденса, дослідження релігії, проблематика суспільної аномії та самогубства – ось основні досягнення соціології Дюркгайма. Поняття солідарності у контексті соціології Дюркгайма взагалі не згадується, про проблему соціального зв’язку можна знайти лише другорядні натяки [3,с.23-24]. Більше того, в іменному покажчику до “Соціології” ми не знайдемо ані поняття “солідарність”, ані похідних від нього. Можливо, це не надто вдалий приклад зниження уваги науковців до цього питання, можливо, ми маємо поганий зразок перекладу. Врешті-решт, можливо, проблема солідарності втрачає на сучасному Заході свою теоретичну значущість або вона існує десь в інших теоретичних вимірах, наприклад, у політичній філософії і політичній думці. Але це не знижує тієї актуальності, яку має проблема солідарності в українському середовищі, і не знімає потреби у розвитку концепцій соціального зв’язку в наших інтелектуальних колах.

Дюркгайм за освітою філософ, але у власній творчості він поєднував як елементи філософії, так і соціології. Існує думка, що насправді те, що він вважав соціологією, було соціальною філософією [4,с.386]. З іншого боку, він бачив соціологію наукою і, керуючись позитивістськими ідеалами, прагнув вивчати “соціальні факти як речі”, аналізувати їх за певними показниками і проявами подібно до того, як проводяться природознавчі дослідження. Однією з центральних проблем творчості Дюркгайма є проблема відношення між індивідом та суспільством. Вплив Огюста Конта і

загалом натуралістично-позитивістичні настанови надихнули його на ідею, що значення такого відношення повинне мати реальний вираз. *Таким виразом є солідарність*, а вчення її в історичній перспективі дає цілісне бачення зазначеного відношення*. Завдяки такому підходу система відносин між індивідом та суспільством постає як багатовимірна, але змістовно наповнена та зрозуміла модель. Мабуть, одним із мотивів такої постановки питання було бажання дати достатнє пояснення суспільства, виходячи лише з нього самого, а не з метафізичних гіпотез чи епіфеноменальних пояснень. Все це дає цілий ряд дуже плідних ідей.

Проблематика двох типів солідарності, яка визріває ще в більш ранній період творчості Дюркгайма (“Про розподіл суспільної праці”, 1893), її послідовне розгортання породжує ідею, яка стає центральною в його творчій спадщині. Індивід виникає із суспільства, а не суспільство з індивідів – ось в чому суть цієї ідеї [4,с.320]. Суспільство принципово не можна звести до простої суми його елементів, воно являє собою реальність *sui generis*, тому водночас не можна пояснити такий соціальний феномен як солідарність, виходячи виключно із з самого індивіда [5,с.65]. Суспільство має історичний та логічний пріоритет [4,с.320-321]. Але таку перевагу суспільства перед індивідом, очевидно, не можна вважати онтологічною, висловлюючись філософською мовою. Її в першу чергу варто розуміти як методологічний принцип. Особа визріває в історії і свобода людини є невід’ємним супутнім моментом всієї історії. Чим розвиненіше суспільство, тим більша різниця між індивідом та суспільством, тим більша доля свободи людини [5,с.161]. Дюркгайм намагається довести, що саме розподіл праці розвиває людську індивідуальність і спричиняє зміни у соціальній солідарності.

У книзі “Про розподіл суспільної праці” немає визначення поняття солідарності чи вичерпного пояснення суті цього феномена. З цього приводу Дюркгайм відсилає до “Моральної солідарності” Маріона. Він зосереджує увагу на специфічній функції солідарності – функції *інтегруючого соціального зв’язку*. Поняття “солідарність” і “соціальний зв’язок” є для нього синонімами. Однак, на думку соціолога, солідарність не може існувати в абстрактному вимірі, як знятий феномен, онтологічна сутність. При спробах абстрагувати від солідарності її реальне існування, живі соціальні

* Дюркгайм пропонує дещо відміну від нашої постановки питання. Вивчення зміни соціальної солідарності дає змогу вирішити проблему “як можливе одночасне зростання автономності особи та міцності соціального зв’язку”. Див: [5,с.42]

взаємодії, які вона утворює, ми отримаємо своєрідний залишок – абстрактну категорію *соціальність*. “Але цей залишок – не більше ніж абстракція, бо соціальність у собі не трапляється ніде” [5, с.68], – зазначав Дюркгайм. Можливо, він має слушність, бо соціологи трактують категорію “соціальність” як саму можливість індивіда утворювати соціальні зв’язки, вживається вона як конотативний додаток до назв різних суспільних явищ на зразок “соціальна взаємодія”, “соціальна роль” і т.п., крім того, соціальність є тим, що з’являється в результаті соціалізації. Спробуємо домислити цю думку. Солідарність як загальне поняття – порожнє і абстрактне. Спільною у всіх видах солідарності є та роль, яку вона виконує в суспільстві у значенні інтегруючої сили. Реальне існування мають лише конкретні форми, різновиди солідарності. Цілком ймовірно, що різновидів солідарності може бути значно більше, ніж ті два, які виділяє Дюркгайм. Але це потребує окремого дослідження.

Порівнюючи суспільства в різні історичні епохи, зауважимо низку теоретичних антиномій. Складність соціальної організації все більше зростає в історичному розвитку. Архаїчні однорідні суспільства, за логікою речей, мали б бути стійкішими та міцнішими, однак сила соціального зв’язку в них набагато слабша [5, с.143–146]. Тоді як, розвинене суспільство з доволі громіздкою соціальною структурою є відносно стійким та більш інтегрованим. У чому виявляється сила соціальних зв’язків? Як працює принцип “*Divide et impera*”? Який внутрішній сенс феноменів релігії та розподілу праці? Ось питання, які можемо поставити услід за Дюркгаймом. Можливо, причина появи таких позірних антиномій полягає в неадекватному розумінні соціальних зв’язків? Очевидно, зв’язки також набувають різних форм та видів, а попередня соціально-філософська думка часто підходила до суті соціального зв’язку з упередженням, принаймні метафізичним.

Великою помилкою, на думку Дюркгайма, є вивчення солідарності шляхом редукування її до індивідуальності, до психофізичних особливостей людини. *Солідарність – соціальний факт*. А редукція спрямована радше на саму можливість солідарності, тобто те, що було раніше окреслене терміном “соціальність”. Солідарність є водночас моральним явищем. Тому мислитель пропонує вивчати її на підставі об’єктивних соціальних фактів, що символізують саму солідарність. “Чим більш солідарні члени суспільства, тим більше вони підтримують різноманітні відносини як один з одним, так і з групою в цілому. З іншого боку, кількість таких відносин пропорційна

кількості правил, що їх визначають... отже, ми можемо бути впевнені, що знайдемо всі суттєві різновиди соціальної солідарності у праві” [5,с.66].

Для виділення різновидів солідарності та осмислення суттєвих відмінностей між ними слід провести нову класифікацію існуючої системи юридичних норм. Дюркгайм пропонує власну класифікацію правил, відповідно до санкцій, що впроваджують такі правила. Посуті, існує лише два різновиди санкцій і, відповідно, два різновиди правил: *репресивні* санкції (скеровані на покарання) та *реститутивні* (які мають своєю метою відтворення попереднього порядку речей) [5,с.70]. В іншому місці Дюркгайм зазначає, що реститутивні правила поділяються ще на два підвиди: *негативні* або *правила утримання* (стосуються сукупності речових прав та відношення власності); та *позитивні* або *правила кооперації* [5,с.128].

Отже, кожному з видів правил відповідає певний різновид солідарності. Репресивні правила символізують так звану *механічну солідарність*, або солідарність за схожістю. Правилам утримання відповідає *негативна солідарність**. Правила кооперації є виявом *органічної солідарності*. Дюркгайм бере до уваги лише першу та останню, оскільки негативна солідарність не сприяє жодній інтеграції суспільства.

Аргументуючи обрані назви для двох різновидів солідарності, соціолог вдається до цікавих аналогій. Механічна солідарність відображає зв'язок між однорідними (схожими між собою) членами суспільства,

* “Такі права символізують негативну солідарність, бо вони не спонукають співпрацювати осіб, яких зв'язують; вони не тягнуть за собою якоїсь кооперації; вони просто відновлюють або підтримують в нових умовах цю негативну солідарність... Це не правдива солідарність, яка має власне існування і особливу природу, а, швидше, негативний бік будь-якої солідарності” [5,с.116-117]. Такі зауваження тягнуть за собою далекосяжні і глибокі філософські висновки. У довгому пасажі на С.119, який просто немає змоги тут навести, Дюркгайм дає власне бачення різниці між справедливістю та милосердям. Справедливість у класичному розумінні (приблизно від Гоббса) є мов би лише повагою до чужих прав а милосердя – квінтесенція цієї чисто негативної чесноти. Таким чином, існувала теорія, за якою справедливість є достатньою для існування суспільства, в той час як милосердя – не необхідним, у кращому випадку. “Насправді – пише Дюркгайм, – для того, щоб люди визнавали і гарантували взаємно свої права, необхідно спершу, щоб вони любили одне одного... Негативна солідарність – тільки еманация іншої, позитивної...” [5,с.119]. Чи не ставить тим самим Дюркгайм під сумнів класичну ліберальну (Гоббсівську) схему, за якою егоїстична, але розумна істота-людина укладає угоду з іншими такими ж істотами, щоб не чинити взаємної шкоди? Хоча і з інших місць, де наведені такі ж думки, можемо побачити критичне ставлення Дюркгайма до класичного лібералізму, особливо в економіці та політиці *laissez faire*.

подібний до зв'язку між елементарними частинами (молекулами) у фізичному тілі. Механічний зв'язок тим сильніший, чим менший ступінь індивідуального руху молекул. Тому механічна солідарність "...зростає у зворотному відношенні до індивідуальності" [5,с.126-127]. Такий тип зв'язку породжується колективною свідомістю, яку ми розглянемо нижче, і прямо зв'язує індивіда з суспільством. Органічна солідарність відображає, в свою чергу, зв'язок між диференційованими членами. Такий тип зв'язку подібний до зв'язку між органами тіла у вищих тварин. Чим яскравіше виражені диференціація функцій та зовнішні відмінності між органами, тим більш цілісним є організм. Органічна солідарність пов'язує індивідів між собою та з суспільством опосередковано через розподіл праці. Специфіка цього різновиду зв'язку полягає в ефекті *кооперації* між індивідами та суспільством.

Репресивне право, яке символізує механічну солідарність, на думку Дюркгайма, сягає своїм корінням у дуже давні часи. Цей тип зв'язку є історично першим і виникає разом з виникненням найдавніших суспільств. Порушення такого різновиду зв'язку є злочином [5,с.71]. Мислитель чимало уваги приділяє з'ясуванню глибинного сенсу злочину та покарання. Він не приймає класичних теорій, за якими покарання за злочин виконує у суспільстві або виховну, або захисну функцію. Єдина спільна всім злочинам риса – це те, що вони належать, окрім деяких позірних винятків, до вчинків, які всюди засуджуються кожним членом суспільства" [5,с.76]. Таким чином, злочин обурює почуття чималої кількості людей, провокує т. зв. "сильні стани" свідомості, спільні для всіх. Це обурення, в свою чергу, вимагає розплати, помсти. На такому припущенні соціолог розробляє теорію *колективної свідомості*, спільної для всіх членів. Він визначає її як "Сукупність вірувань і почуттів, спільних здебільшого для членів одного і того ж суспільства, яка утворює певну систему, що має власне життя..." [5,с.80].

Розвиваючи такі ідеї, Дюркгайм намагається вловити малозрозумілу суть феномену механічної солідарності, глибинний зміст взаємозв'язку між колективною свідомістю та єдністю людей у суспільстві. Він робить висновок, що такі феномени можна пояснити лише через розуміння ролі релігії у суспільстві, особливо в архаїчні часи. Справді, в архаїчну добу злочин трактували передусім не як злочин проти людини чи суспільства, а як злочин проти божої волі, як гріх. Тому покарання за злочини розцінювали як

божу помсту^{*}. Сама злочинна дія обурює колективну свідомість, тому що вона обурює релігійні почуття, порушує релігійні правила і заповіді. “В давнину кримінальне право було в першу чергу релігійним”[5,с.93]. Колективна свідомість об’єднує індивідів у суспільстві на основі їх подібності^{**}. Сила соціального зв’язку, яка виникає внаслідок механічної солідарності, виражається в оберненопропорційній залежності між колективною свідомістю та індивідуальністю. “Солідарність, яка виникає з подібностей, досягає свого максимуму тоді, коли колективна свідомість точно покриває всю нашу свідомість і збігається з нею у всіх точках; в цей час наша індивідуальність дорівнює нулю”[5,с.126].

Дюркгайм, як і Макс Вебер, чималий творчий доробок присвятив вивченню проблематики релігії та релігійного життя. Проте, на відміну від Вебера, який досліджував проблему зв’язку між устроєм господарювання, релігійним життям, ставленням людини до світу та глобальною раціоналізацією, Дюркгайм ставить питання в першу чергу про роль релігії у виникненні історичних спільнот і її подальшу долю в історичному процесі. Окрім того, його цікавить проблема тих соціальних зв’язків, які утворює релігія. Він констатує значне зменшення долі механічної солідарності в історичному процесі і витіснення її органічною. Такий процес є незворотнім. Але релігійне життя, на його думку, завжди виконувало і виконуватиме значну роль у суспільстві (звичайно, не у такому містичному сенсі, як у Гегеля чи Тойнбі), це первісний соціальний інститут, з якого виходять всі решта соціальні інститути. “Спершу вона [релігія – Ю.С.] поширюється на все; все, що є соціальним є релігійним; два ці слова є синонімами...”[5,с.162].

Але, з іншого боку, колективний тип зв’язку, механічна солідарність поволі деградує, витісняється органічною солідарністю, яка виникає внаслідок розподілу праці. Таку думку неважко було довести. Дюркгайм будує таблицю, в якій систематизує правила з репресивними санкціями

* Злочин і покарання можна розглядати так, як пропонує Арон. Дійсно, для членів архаїчного суспільства злочинець заслуговує покарання за свій вчинок, бо він образив святі почуття. Але для соціолога таке пояснення є лише соціальним фактом. Навпаки, злочин можна розглядати ніби ззовні по відношенню до суспільства, у якому він стався. Таке бачення Арон називає об’єктивно-релятивістським і воно формулюється так: злочинцем є не той, хто образив богів, а хто не погоджується дотримуватись законів суспільства, в якому він живе [4,с.322].

** Причому йдеться не лише про схожість духовну, а, навіть, і про фізичну подібність між індивідами в архаїчних суспільствах. Дюркгайм робить висновки на основі дослідження даних антропології [5,с.129-133].

відповідно до колективних почуттів, які вони порушують. Кількість таких правил і почуттів в історії тільки зменшується [5,с.149-150]. Єдиний тип правил, роль яких постійно зростала стосується злочинів проти особи. Як зазначає Дюркгайм, це нічого не доводить. “Якщо, однак, є підстави припустити, що повага до індивіда з боку суспільства стала міцнішою, то з цього не випливає, що центральна область колективної свідомості розширилась... це почуття завжди існувало і завжди мало достатньо енергії, щоб не дозволити себе образити”, – пише він [5,с.160].

Отже, колективний тип зв'язку втрачає свою рельєфність, він дезінтегрується і стає більш абстрактним*. На його місце приходить нова форма зв'язку, яка, на перший погляд, має досить парадоксальну суть: диференціація, що спричиняє інтеграцію.

Ідеологія Просвітництва переконувала, що настав час звільнитись людству з-під догматичного гніту релігійної свідомості, позбутися забобон та інших пережитків “темних віків”, які стоять на перешкоді невинному поступові людського розуму та утвердженню свободи (в першу чергу свободи мислення). Натомість інші могли переконувати, що вияв свободи в історії є характерним лише для європейського духу. Для Дюркгайма все зовсім навпаки. Соціолог схильний критикувати такі погляди. На його думку, не можна розглядати історію як процес, який протікає в одних групах за одною схемою, а в інших – за іншою. Тому він переконує на прикладі своєї концепції, що перехід від механічної до органічної солідарності, соціальна диференціація та розподіл праці, розпад колективної свідомості і виникнення кооперативних форм зв'язку є абсолютним, якщо можна так сказати, соціальним явищем, яке має силу історичного закону [5,с.166].

Щоб це продемонструвати, він аналізує загальноісторичне співвідношення між репресивним та реститутивним правом. В архаїчних суспільствах репресивне право переважало. Якщо там й існували якісь малочисельні правила кооперації, то вони носили репресивний характер

* Не зайвим буде згадати, що сама жорсткість репресивних санкцій, елемент насильства у них також зменшується в процесі дезінтеграції колективного типу зв'язку. З цього приводу напрошуються цікаві аналогії. Нещодавно в Україні був впроваджений новий кримінальний кодекс, який відрізняється від попереднього зменшенням жорсткості санкцій та конкретизацією злочинних дій. Також у ньому помітна декриміналізація деяких дій, які раніше вважались злочинними. Тож, можливо, українське суспільство рухається шляхом дезінтеграції “колективної свідомості”, але чи супутній цей процес із утвердженням органічної солідарності говорити рано. З цього приводу див. [6]

(утримання заробітної плати у Біблії трактується як гріх, “що закликає до неба про помсту”). Реститутивне право визріває лише в розвинених суспільствах, починаючи з Риму, і отримує поштовх для розвитку з відокремленням системи права від релігії та канонічних норм [5,с.133-141].

У чому ж полягає специфіка соціального зв'язку, який утворює органічна солідарність? Якщо механічна солідарність пов'язує індивідів із суспільством прямо завдяки їх схожості, то органічна солідарність створює зв'язок індивідів між собою та індивідів з суспільством одночасно. Щоб це зрозуміти, розглянемо соціальні феномени, що тісно пов'язані з реальністю органічної солідарності: боротьба за існування (конкуренція), соціальна диференціація (розподіл праці) та кооперація.

Виглядає на те, що перехід від механічної до органічної солідарності є процесом, який важко пояснити не користуючись принципом пріоритету суспільства при вивченні соціальних явищ. Механічний тип зв'язку міг би бути самодостатнім і немає, на перший погляд, вагомих видимих причин для його розпаду. Єдиною причиною останнього, на думку Дюркгайма, є розподіл праці. Але зв'язок між дезінтеграцією колективного типу та розподілом праці не є прозорим і прямим. Найпоширенішим поясненням причини розподілу праці була теорія економістів, за якою “причина розподілу праці закорінена виключно у невпинно зростаючому прагненні до щастя, яке притаманне людині”[5,с.217]. Однак Дюркгайм спростовує таку думку. Розподіл праці є супутнім із цивілізаційним поступом, але водночас у високорозвинених суспільствах відчутно зростає відсоток самогубств [5,с.230-231]. Якщо щастя є радістю і задоволенням від життя, то яким чином ми можемо пояснити факт збільшення кількості самогубств? Отже, прогресує нещастя, а не навпаки. Дюркгайм відкидає й інші теорії, вважаючи їхні пояснення незадовільними.

Варто зазначити, що розподіл праці бачиться в значно ширшому, не лише економічному, аспекті. Це глобальне соціальне явище, яке виконує у суспільстві цілий ряд функцій, серед яких економічні, цивілізаційні тощо. Але найголовнішою функцією розподілу праці є ефект моральної дії, який полягає в тому, щоб “створювати між двома або кількома особами почуття солідарності”[5,с.58]. А також “в утвердженні соціального і морального порядку *sui generis*” [5,с.62]. Користуючись принципом єдності причини та наслідку, Дюркгайм доводить, що оскільки диференціація виконує моральну функцію, то її виникнення повинне бути спричинене принаймні за участю моральних мотивів.

Розподіл праці виникає внаслідок специфічних змін у соціальному середовищі. Зникає середовище, яке відповідає колективному типу зв'язку – суспільство, що складається з окремих замкнених та самодостатніх груп – сегментів [5,с.176]. Унаслідок зростання взаємодій між членами суспільства руйнуються межі між сегментами. Дюркгайм користується поняттями *обсягу* та *щільності* суспільства, які запозичує у Герберта Спенсера для того, щоб пояснити причини руйнування сегментативного суспільства. Обсяг – це кількість індивідів, що входять у суспільство. Поняття щільності має подвійне значення. З одного боку – це матеріальна щільність, яка виражається в кількості людей, згуртованих в одному місці, а з іншого – це моральна щільність, вираженням якої є кількість взаємодій між людьми. За умов превалювання механічної солідарності, яка об'єднує однорідних індивідів, рано чи пізно виникає ситуація, коли в одному місці водночас зростає матеріальна та моральна щільність суспільства. Обсяг суспільства є перманентним процесом. Слідом за Спенсером, Дюркгайм констатує, що зростання обсягу та щільності суспільства спричиняє виникнення боротьби за існування – конкуренції [5,с.248-249]. Оскільки члени архаїчного суспільства однорідні, подібні між собою і займаються однаковою активністю, між ними виникає конкуренція, бо саме їхнє існування потрапляє під загрозу. Таким чином, під загрозою і цілісність суспільства, і мир між людьми. Соціального краху можна уникнути двома шляхами: винищити конкурентів або поділити між собою обов'язки. Так виникає розподіл праці, який спричиняє органічну солідарність. “Отже, розподіл праці є результатом боротьби за існування; але він її пом'якшений розв'язок” [5,с.252-253]. Саме соціальна диференціація надає можливість навіть немічним індивідам стати повноцінним членом суспільства, отримати власну соціальну роль, у відповідності до власних можливостей. Тому розподіл праці виконує і моральну роль.

Слідом за диференціацією функцій виникає потреба у кооперації між людьми. Тому не дивно, що реститутивне і, зокрема, кооперативне право символізує органічну солідарність. Вона працює шляхом утвердження між людьми почуття взаємопотрібності і взаємозалежності, одночасно зі зростанням індивідуальної свободи. Суть колективної солідарності полягає у розподілі обов'язків між диференційованими членами суспільства. Частіше за все такий розподіл виражається у договорі. Але Дюркгайм не належав до контрактуалістів, які наполягали, що суспільство виникає з укладанням угод. Контракт у класичному розумінні є безпосереднім договором між людьми. У розумінні Дюркгайма, договір є можливим лише за умов існування сили, яка

гарантує його виконання^{*}. Тому дослідження, які виводили природу суспільства з угоди, пішли хибним шляхом, бо угода вимагає соціального контексту, якого за умов природного стану не могло бути.

Розподіл праці виникає в розвинених суспільствах. Між розрізненими індивідами не може виникнути кооперація, бо загострюватиме боротьбу за існування. “Необхідно, щоб індивіди вже були солідарні й відчували це, тобто, щоб вони належали до одного суспільства”[5, с.258]. Дюркгайм наводить цікавий приклад, який наштовхує на певні висновки. Де почуття солідарності дуже слабке, конкуренція, яка виникає внаслідок зростання щільності, спричиняє, зокрема, еміграцію населення. Отже, слабкість солідарності в Україні є реальним фактом.

Концепція солідарності Дюркгайма є лише теоретичною моделлю. Він сам зазначає, що насправді розподіл праці не завжди спричиняє органічну солідарність. Інколи він може бути простою імітацією, лише економічним повторенням устрою розвинених країн. Розподіл праці повинен виникати з внутрішніх соціальних причин. Часом такі імітації можуть призвести до аномічного стану суспільства.

Користуючись методологією Дюркгайма, можна з’ясувати реальне співвідношення між органічною та механічною солідарністю в Україні і пов’язаний з ним рівень соціальної синергії та здійснення індивідуальної свободи.

-
1. *Филиппов А.* Теоретическая социология // Теории общества. Сборник. М., 1999. С.7-35.
 2. *Данилів, Володимир-Юрій.* Солідарність і солідаризм. К., 2000.
 3. *Гіденс Е.* Соціологія. К., 1999.
 4. *Арон Р.* Этапы развития социологической мысли. М., 1992.
 5. *Дюркгейм Э.* О разделении общественного труда. Метод социологии. М., 1990.
 6. *Коржсанський М.* Науковий коментар кримінального права України. К., 2001.

* “Будь-який контракт передбачає, що за сторонами, що укладають угоду, стоїть суспільство, яке готове втрутитись, щоб заставити поважати укладені зобов’язання” [5, с.112].

EMIL DURKHEIM'S CONCEPTION OF SOLIDARITY**Yurij Skobels'kyj***Lviv Ivan Franko National University**Universytetska Street 1/316, 79000 Lviv, Ukraine Tel. ice: (0322) 96-43-72**E-mail: yurko_s@email.lviv.ua*

The article considers Durkheim's conception of solidarity, which is very typical of the context of social changes in Ukraine. Solidarity is interpreted as a concept of social integrity. Special attention is paid to the research of reasons of transition from mechanic to organic solidarity.

Key words: solidarity, social integrity, sociology and philosophy.

Стаття надійшла до редколегії 27.09.2001

Прийнята до друку 14.11.2001